

Відгук

офіційного опонента на дисертацію

Носенко Діни Володимирівни

«Особистісні чинники психологічного феномену самоінвалідації
як форми проактивної копінг-поведінки»,

представленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології

Проблема, що піднята в дисертаційному дослідженні Діни Володимирівни Носенко, належить, на мій погляд, до низки тонких, значущих і, так би мовити, прихованих від прямого дослідження загадки людської психології, що свого часу дозволило назвати напрямок нашої науки, що переймається дослідженням зазначених аспектів людської поведінки, «цікавою психологією».

Автор цілком слушно на перших сторінках свого дослідження зазначає, що досліджуваний феномен, який в англійській мові позначається терміном «self-handicapping», був виокремлений ще у 1911 році А.Адлером, але більш ніж півстоліття не отримував належної наукової уваги, мабуть через те, що цей феномен автоматично зараховували до разряду особистісних механізмів, що у той чи інший спосіб слугували засобом виправдовування власної неспроможності до вирішення особисто чи соціально значущих завдань.

Власне кажучи, й сучасні дослідження двох останніх десятиліть ще й досі трактують феномен «self-handicapping», тобто «самоперешкодження» досить суперечливо, приписуючи йому особистісно-захисний потенціал, певну мотиваційну стратегію, близьку до відомого феномену унікаючої поведінки. Спосіб виявлення «комплексу неповноцінності»: надмірно ризиковий засіб рятування власної самооцінки шляхом вибору небезпечних для життя та здоров'я поведінкових актів тощо.

Тим цікавішим мені здається спроба молодої дослідниці тверезо і неупереджено підійти до з'ясування справжніх особистісних чинників, що спонукають людину до надання переваги, до вибору, свідомому чи несвідомому, самоперешкоджаючої поведінки.

Саме цій меті слугували завдання дослідження, серед яких були як теоретичні (аналіз стану досліджень існуючих конструктивних моделей стресоподолання, спроба концептуалізувати феномен самоперешкодження як парадоксальну емоційно вмотивовану копінг-стратегію в умовах відсутності у суб'єкта діяльності впевненості в успішному вирішенні задачі, а відтак – і прикладні, а саме: з'ясувати особистісні чинники, що зумовлюють схильність людини до її вибору і емпірично ідентифікувати та перевірити їх на відповідність до ієрархії таких властивостей, визнаних американськими дослідниками Е. Джонсом та Ф. Родевальтом у 1982 році.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення про системність психіки, про її полідетермінованість та концептуальні положення щодо розуміння допінг-поведінки як засобу саморегуляції людської діяльності у складних чи ризикових умовах.

Враховуючи специфіку завдань, дослідниця виважено і ретельно підійшла до застосування теоретичних та прикладних методів дослідження, і, зокрема, до вибору психодіагностичних методів, які було розбиті на три групи: ті, що описують власне особистісні характеристики; ті, що характеризують стратегії подолання та ті, що оцінюють суб'єктивне благополуччя особистості.

Все це у сукупності дозволило авторів отримати переконливі результати як з огляду на наукову новизну (зокрема обґрунтувати, що феномен самоперешкодження є засобом збереження власної гідності в очах оточуючих; визначено особистісні чинники, що зумовлюють схильність суб'єкта до самоперешкоджаючої поведінки; поглиблення уявлення про роль самооцінки у виникненні поведінки, спрямованої на породження самоперешкоджаючих стратегій). А серед практичних здобутків – здійснено переклад та адаптацію до українських реалій опитувальника Е. Джонса і Ф.Родевальта зі шкалами для оцінювання самоперешкодження розроблені рекомендації і практичні заходи для оцінки схильності індивіда до дезадаптивної поведінки у відповідальних ситуаціях життєдіяльності тощо.

До того ж, дане дослідження виконувалося в рамках держбюджетних тем факультету психології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, присвячених формам виявлення стресостійкості людини та психологічним умовам забезпечення її професійного і психічного здоров'я.

Загалом, робота, обсягом 187 сторінок, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, серед яких 136 джерел іноземною мовою, містить 25 таблиць, 3 рисунки, 5 додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено предмет, об'єкт, завдання роботи, розкрито наукову й практичну новизну, особистий внесок здобувача та надано інформацію про апробацію результатів дослідження і про публікації.

У першому розділі «Самоінвалідизація як імовірна форма проактивної допінг-поведінки» проаналізовані основні підходи до феномена самоперешкоджання, розглянуто номенклатуру форм його вияву, наведено огляд стратегій волаючої поведінки з оцінюванням її реактивного та проактивного спрямування. При цьому підкреслюється, що парадоксальність феномену самоперешкоджання як свосхідної, точніше невротичної допінг-стратегії знімається, якщо взяти до уваги її справжній смисл – рятування власного почуття гідності, або, як це формулює автор, «образу компетентного суб'єкта» (с. 24, 33).

У другому розділі «Особистісні чинники самоінвалідизації як емоційно-вмотивованої форми проактивної допінг-поведінки типу уникнення» представлено розроблену в дисертації структурну модель феномену самоперешкоджання як певної емоційно-вмотивованої стратегії подолання ускладнень серед інших типів волаючої поведінки. Це багатоаспектна пояснювальна модель, що включає в себе типологію перешкод жальних ситуацій, особистісні передумови вибору типів психологічного подолання; міру опосередкованості ставлення до ситуації і до самого себе, як суб'єкту подолання; вибір конкретних стратегій типів

поведінки та темпоральну зорієнтованість дій подолання з урахування ступеню когнітивного оцінювання ситуації перешкоди чи ситуації з загрозою перешкоди. Це дійсно цікава модель, що, на мій погляд, становить родзинку даного дослідження. Зокрема, безперечно вичерпними є положення автора про те, що проявам самоперешкоджальної поведінки сприяє відчуття не контрольованості ситуації, наявність у досвіді індивіда станів «перервності психічного здоров'я», а переважання позитивних емоцій та задоволеність життям виявляється у виборі проактивних копінг-стратегій, орієнтованих на вирішення проблеми (с. 68). Крім того, у другому розділі здійснено методологічне обґрунтування вибору методичного забезпечення емпіричного дослідження особистісних чинників самоперешкоджальної поведінки як своєрідної (я це підкреслюю), тобто, відверто кажучи, невротичної адаптивної стратегії. З огляду на вказане, автор цілком слушно зазначає, що на типологічному рівні серед особистісних рис індивідів, схильних до самоперешкоджальної поведінки переважають: а) нейротизм, б) низький рівень сумлінності, в) недостатній рівень особистісного розвитку (с.80).

Третій розділ «Емпіричне дослідження особистісних чинників і категоріального статусу самоінвалідації як проактивної копінг-стратегії» містить опис результатів емпіричної перевірки психологічної дієвості обґрунтованого автором підходу до концептуалізації феномену самоперешкоджання як певної стратегії невротичної адаптації суб'єкта діяльності до складних життєвих ситуацій.

В результаті цілої низки складних вимірювальних процедур (кластерний аналіз, факторний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз та ін.) з'ясовано, що існують певні предиктори, які визначають фактичний вибір стратегій адаптації та псевдо адаптації до ситуацій, становлять загрозу для особистісного «Я».

Цей детальний, всеосяжний, я б сказав витончений аналіз методами багатомірної статистики дозволів на виборці у 120 осіб не тільки адаптувати методику Е. Джонса і Ф. Родевальта до української когорти піддослідних, але

й підтвердити закономірності щодо вияву ролі індивідуально-психологічних і особистісних ознак індивіда, що спричиняється до появи у нього схильності до самоперешкоджальної поведінки на шляху досягнення цілей життєдіяльності (с. 133, 136 та ін.). І, що найголовніше, при цьому була підтверджена висунута на початку дослідження гіпотеза про те, що самоперешкоджальна поведінка є своєрідною формою невротичної адаптації, зумовленою вищевказаними особистісними рисами.

Таким чином, можна констатувати: дане дослідження закриває певну прогалину у сучасній психології особистості. З'ясувавши, описавши та визначивши сукупність чинників, що так чи інакше детермінують емоційно вмотивовану самоперешкоджальну поведінку особистості, робота тим самим відкриває практичні можливості як для теоретичного аналізу, так і для відповідної повсякденної роботи, спрямованої на запобігання і подолання подібної псевдокопінгової стратегії. Дослідження є самостійною, завершеною роботою, впровадження результатів якої в практику. Як це показано в дисертації уже сьогодні працює на покращення якості життя наших співгромадян.

Разом з тим, на мій погляд, як і будь-яке непересічне дослідження, дана робота відкриває простір для наукової дискусії.

По-перше, я вважаю, що безперечно важливий чинник і феномен («self-handicapping behavior», або просто «self-handicapping») краще було б закріпити за терміном і поняттям «самоперешкоджальна поведінка». Мій аргумент полягає в тому, що за допомогою зворотнього перекладу терміну самоінвалідація отримуємо «making oneself disabled», що очевидно перекручує справжній смисл явища.

По-друге, виникає питання чи достатнім є обсяг вибірки для адаптації до українських піддослідних опитувальника на визначення схильності самоперешкоджальної поведінки.

По-третє, було б цікаво, якби автор зазначив, чи існують статеві відмінності в особистих чинниках схильності до зазначеної емоційно вмотивованої невротичної поведінки.

По-четверте, на жаль, оформлення тексту роботи не є вільним від огріхів та друкарських помилок (с. 7, 20, 34, 45, 48, 64, 98, 106).

Але, при цьому підкреслюю, що вказані дискусійні моменти і зауваження в жодному сенсі не спрямовані на приниження значущості даного кваліфікаційного дослідження.

Робота відзначається безперечною новизною в постановці проблеми та методах експериментального дослідження. Містить цікаві і корисні матеріали як для підготовки професійних психологів, так і для роботи з їхніми клієнтами.

Текст дисертації повністю відображений в публікаціях автора, а автореферат повністю відбиває зміст дисертації.

Вважаю, що дисертація «Особистісні чинники психологічного феномену самоінвалідації як форми проактивної допінг-поведінки» повністю відповідає державним нормативним вимогам, що викладені у відповідних документах про підготовку та оформлення дисертацій даного кваліфікаційного рівня, а її автор, Носенко Діна Володимирівна, заслуговує на присудження їй пошукуваного ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01. — загальна психологія, історія психології.

Член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та педагогіки
Київського національного
лінгвістичного університету

